

DRUKWERK PER POST

De gemiddelde Nederlander ontvangt per jaar honderden stuks post; niet alleen brieven, maar ook nota's en bankafschriften, tijdschriften en wenskaarten. Veruit het grootste deel van de post in onze particuliere brievenbus bestaat tegenwoordig niet meer uit brieven, maar uit *drukwerk*; voor bedrijven geldt dat nog veel sterker.

Voor de posteries is het verwerken en bezorgen van al dat drukwerk een belangrijk onderdeel van hun takenpakket. Dat is het al heel lang, vandaar dat drukwerk al vrij vroeg in de geschiedenis van het moderne postwezen als een aparte categorie post werd beschouwd, die aan aparte regelingen werd onderworpen.

De eerste wettelijke regeling op postgebied zag in onze contreien al het licht in 1807, in de Bataafse Tijd. In de "Publicatie van Zijne Majesteit den Koning van Holland, houdende eene Wet op de Brieven-porten der binnenlandsche correspondentie (...)\" worden twee categorieën drukwerk onderscheiden:

- Proeven van gedrukte Stukken en de Catalogussen of Nota's van Verkoopingen
- Nieuwspapieren, Couranten en Dagbladen.

Elke van deze beide categorieën kende een eigen tariefstructuur.

Een moderne omschrijving van het begrip 'drukwerk' te vinden in het tarievenboekje 1998 van PTT Post, luidt als volgt:

"Drukwerken zijn open postzendingen die uitsluitend bescheiden en andere schriftelijke mededelingen bevatten die door toepassing van druk- of andere vermenigvuldigingstechnieken in een aantal geheel met elkaar overeenstemmende exemplaren zijn vervaardigd. In sommige drukwerken is een aantal niet-gedrukte vermeldingen toegestaan. Voorbeelden van drukwerken zijn kranten, tijdschriften, kalenders, boeken, reclamefolders en mailings (...)"

Tarieven

Het verzenden van drukwerk heeft (tot voor kort) altijd minder gekost dan het verzenden van brieven. Een argument daarvoor was waarschijnlijk dat verzenders van drukwerk als grootverbruikers recht hadden op een soort kwantumkorting, maar belangrijker was natuurlijk dat de overheid de posttarieven voor bedrijven laag wilde houden om daardoor het handelsverkeer te stimuleren.

De drukwerkstarieven in de Publicatie van 1807 waren afgeleid van het brieftarief. Het briefport was in die tijd gebaseerd op *afstand en gewicht* tot 6 uur gaans 2 stuivers, 6-12 uur gaans 3 stuivers, 12-20 uur gaans 4 stuivers, enzovoorts. Dit zogenaamde enkelvoudige briefport gold voor een brief met een gewicht van ten hoogste 3 lood (150 gram).

Proeven van gedrukte stukken konden tot een gewicht van 6 lood (300 gram) verstuurd worden tegen enkelvoudig briefport, stukken van 6-12 lood tegen dubbel

briefport, en voor Nieuwspapieren en dergelijke was het enkelvoudig briefport zelfs toereikend tot een gewicht van 16 lood.

In 1810, toen ons land bij Frankrijk werd ingelijfd, ging een tarief gelden dat gebaseerd was op de *oppervlakte* van het te verzenden stuk: voor kranten en nieuwsbladen 4 centimes per vel en voor het overige drukwerk 5 centimes per vel.

De Postwet van 1850 bepaalde het tarief voor gedrukte stukken eveneens naar oppervlakte: een halve cent per kwart vel druks, met een minimum van 1 cent per afzonderlijke omslag.

Sinds 1 januari 1871, toen weer een nieuwe Postwet in werking trad, wordt het tarief bepaald naar het *gewicht* van de zending. Het begon indertijd met 1 cent voor elke 20 gram en is via een aantal tariefsverhogingen (en een enkele tariefverlaging) na bijna 130 jaar verveelvoudigd: sinds 1 januari 1997 kost het versturen van een drukwerkje 80 cent, net zoveel overigens als een brief of kaart.

Afbeelding 1: 'Frankering bij abonnement' op een vooroorlogs krantenbandje

Het drukwerkertarief voor 'losse post' bestaat daarmee dus eigenlijk niet meer. Bij *partijpost* wordt echter nog wel onderscheid gemaakt tussen brieven enerzijds en drukwerken, monsters en kaarten anderzijds.

Helaas wordt partijpost zelden gefrankeerd met postzegels of frankeermachine-stempels, zodat het tarief achteraf moeilijk te bepalen is. Meestal is massadrukwerk voorzien van de aanduiding 'Frankering bij abonnement' (tot ca. 1975) of 'Port Betaald', een ramp voor de verzamelaars die in tarieven geïnteresseerd zijn (afb. 1, 2).

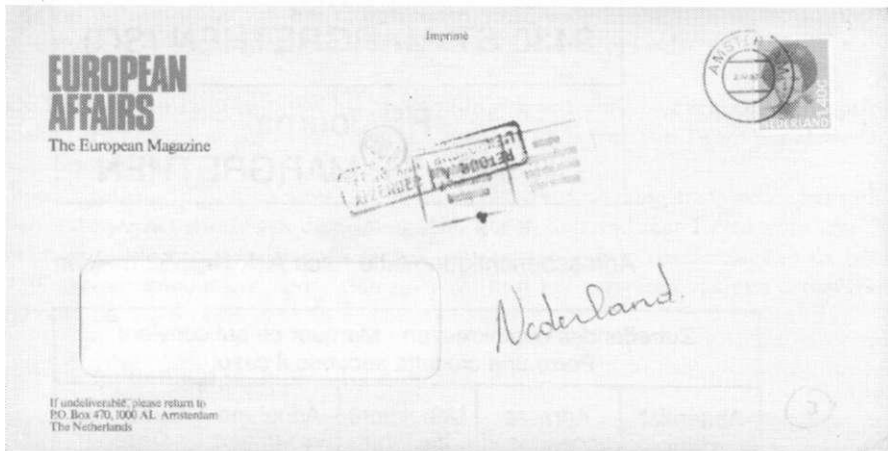
AZA 9430 ST. MARGRETHEN (SG)
PP/Journal CH-9430 ST. MARGRETHEN

Adressberichtigung bitte nach A 1, Nr. 552 melden

Zutreffendes durchkreuzen - Marquer ce qui convient Porre una crocetta secondo il caso				
Abgereist Parti Partito	Adresse ungenügend Adresse insuffisante Indirizzo insufficiente	Unbekannt Inconnu Sconosciuto	Annahme verweigert Refusé Respinto	Gestorben Décédé Decesso

 Bulk Rate U.S. Postage PAID JHI - 9024 Jamaica, NY	<i>Leopardi"</i> al - Holland	Port betaald Port Payé Nijverdal
1 Royal Mail Postage Paid GREAT BRITAIN EH 170		

Afbeelding 2: Moderne 'Port Betaald'-aanduidingen op drukwerk uit Zwitserland, de V.S., Groot-Brittannië en Nederland.

Afbeelding 3: Drukwerk buitenland uit 1987, gewicht 20 gram, tarief 1e gewichtsklasse 75 ct, 2e gewichtsklasse 120 ct, dus met een zegel van f 1,40 in elk geval overgefrankeerd.

En als bedrijven wel de moeite nemen om hun drukwerk van postzegels te voorzien, omdat dat een hogere attentiewaarde heeft, is de nominale waarde van de geplakte zegels lang niet altijd in overeenstemming met het werkelijk betaalde port (afb. 3).

Frankering

Dat de afzender van een postzending de kosten van verzending betaalt, is tegenwoordig heel gewoon. Maar tot ver in de 19e eeuw was dat helemaal niet zo gebruikelijk. Alleen voor drukwerk werd vooruitbetaling van portokosten (frankering) al vrij vroeg verplicht, hoewel daar in eerste instantie nog geen postzegels aan te pas kwamen.

We tonen een circulaire die verzonden werd van Waalwijk naar Baardwijk, op 2 maart 1868 (afb.4). Links op de voorzijde staat een geschreven aanduiding "franco, $\frac{1}{2}$ vel druks". De circulaire is voorzien van het halfrondstempel voor gefrankeerde stukken. Een bijkomende kostenpost voor de verzender van gedrukte stukken was het (provinciale) zegelrecht, dat in dit geval 1 cent bedroeg, zoals te zien is aan de blauwe stempelafdrukken op de binnenzijde van de circulaire. Dit zegelrecht werd in 1869 afgeschaft.

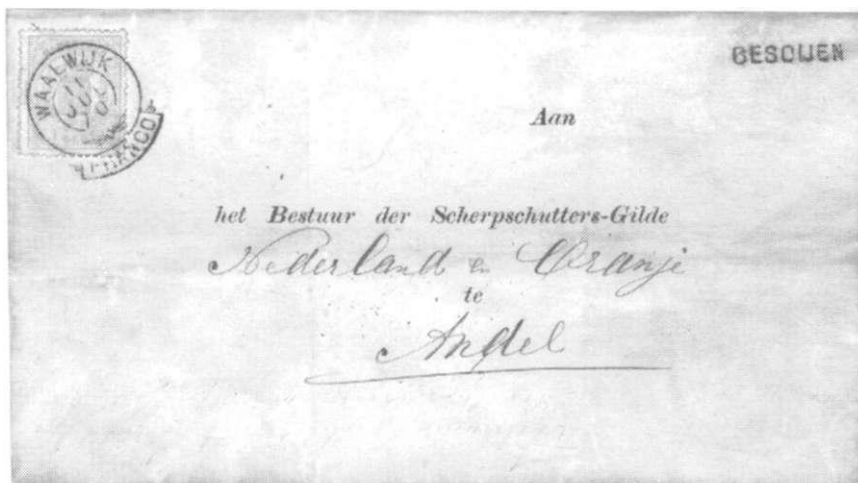

Afbeelding 4: Circulaire uit 1868, frankering was verplicht, maar postzegels werden voor drukwerk nog niet gebruikt, (inzet stempelafdrukken voor zegelruimte)

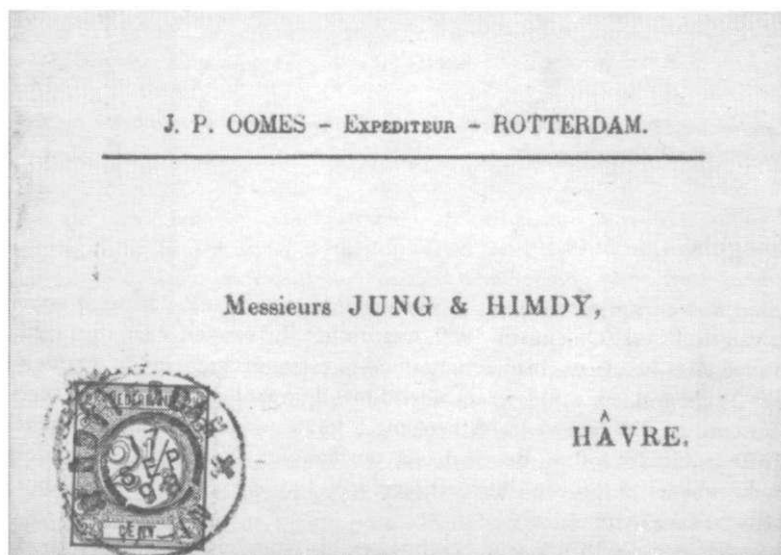
Drukwerkzegels

In 1869 werden in Nederland postzegels ingevoerd die speciaal bedoeld waren voor de frankering van drukwerk. De emissie 1869, waarop het Rijkswapen staat afgebeeld met een krans van eiken- en laurierbladeren, bestond in eerste instantie uit de waarden 1 cent zwart en 2 cent geel, en werd later uitgebreid met de waarden 1/2 ct bruin, 1 cent groen, 1 1/2 cent roze en 2 1/2 cent violet. Afbeelding 5 toont een circulaire, verzonden op 11 juli 1870 van hulpkantoor Besoijen, via postkantoor Waalwijk naar Andel (N.Br.), gefrankeerd met de groene drukwerkzegel van 1 cent en ontwaard met het zogenaamde franco-takjestempel.

Ook de Cijferzegels emissie 1876 zijn te beschouwen als typische drukwerkzegels, al kon men dergelijke zegels natuurlijk ook gebruiken voor de frankering van andere soorten post (afb. 6). Bij latere postzegelemisseries zijn uiteraard ook postzegels uitgegeven ter voldoening van specifieke drukwerkstarieven.

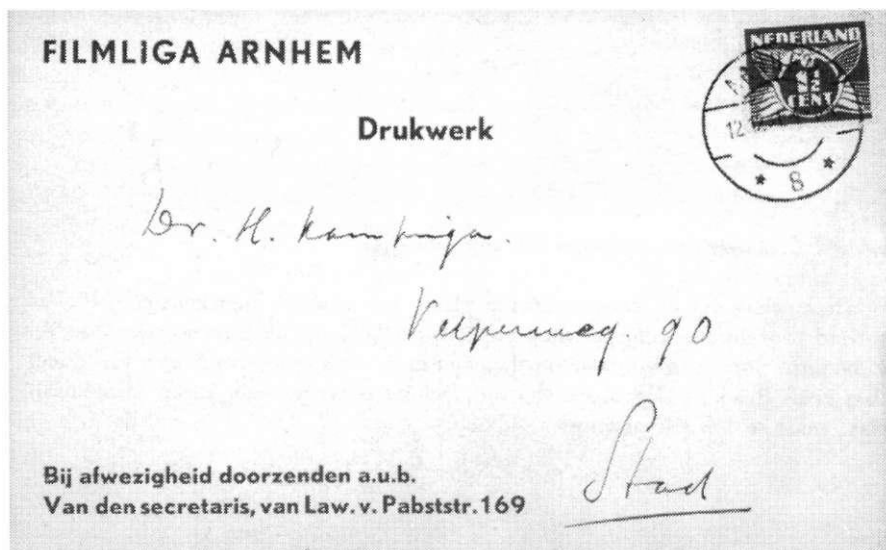

Afbeelding 5: Circulaire uit 1870, na de introductie van de eerste drukwerkzegels

Afbeelding 6: krantenbandje ge frank eerd met de 2½-centszegel van de emissie 1876

Ze zijn meestal niet als zodanig te herkennen, met uitzondering van sommige zegels voor het drukwerk tarief buitenland, die als gevolg van afspraken binnen de Wereldpostvereniging (UPU) lange tijd uitsluitend uitgevoerd werden in de kleur *groen*. En nu we het toch over kleuren hebben: de 1½-cents zegel van Afbeelding 6: krantenbandje gefrankeerd met de 2½-centszegel van de emissie 1876 het type Lebeau (afb. 7) was oorspronkelijk uitgevoerd in roodviolet, maar omdat deze zegel veel gebruikt werd voor de frankering van rouwdrukwerk, werd die kleur later veranderd in grijs.

Afbeelding 7: Drukwerk uit 1931, gefrankeerd met de 1½-cent roodviolet type Lebeau

Afstempelingen

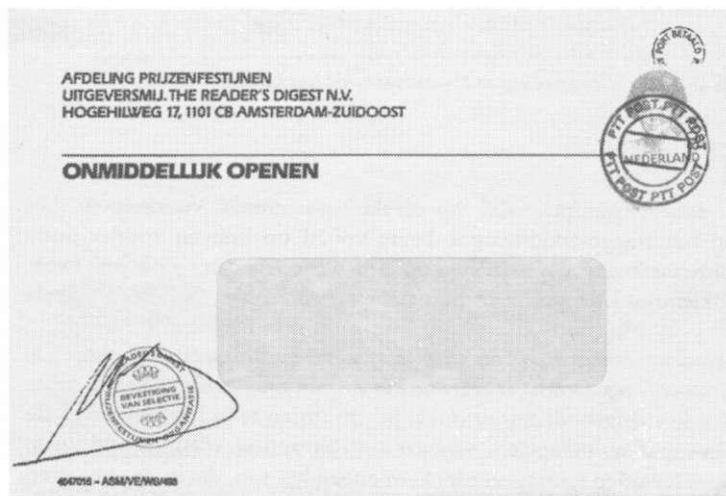
We noemden al enkele stempels die op drukwerk kunnen voorkomen: het halfroondstempel en het franco-takjestempel, beide vooral op brieven zonder postzegels. Voor de ontwaarding van postzegels op drukwerk zijn later ook het twee-letterstempel, het kleinroondstempel, het puntstempel en allerlei andere stempels gebruikt.

Een bijzondere vorm van afstempeling, die men uitsluitend bij drukwerk tegenkomt, is de zogenaamde *voorafstempeling*. Omdat met name kranten en tijdschriften vaak in grote aantallen tegelijk worden aangeboden, is er op de postkantoren te weinig tijd om al die stukken bij aanlevering af te stempelen, vandaar op een andere methode overging. Drukkers of uitgevers leverden (gefrankeerde) krantenbandjes aan, die in de stille uren massaal afgestempeld werden en teruggegeven aan de aanbieder, die ze vervolgens om zijn drukwerken bevestigde en het geheel weer ter post aanbood.

Afbeelding 8: Drukwerkerolstempel Nijmegen 1915 op krantenbandje

Voorafstempeling van in eerste instantie plaats met gewone dagtekenstempels. Pas later werd voor dit doel een speciaal stempel ontwikkeld, het *drukwerkerolstempel* (afb. 8). Een moderne vorm van voorafstempeling ziet men soms op de zendingen van direct mailers zoals Reader's Digest, waarbij de afzender de zegels niet alleen (machinaal) opplakt, maar ze ook zelf afstempelt (afb. 9).

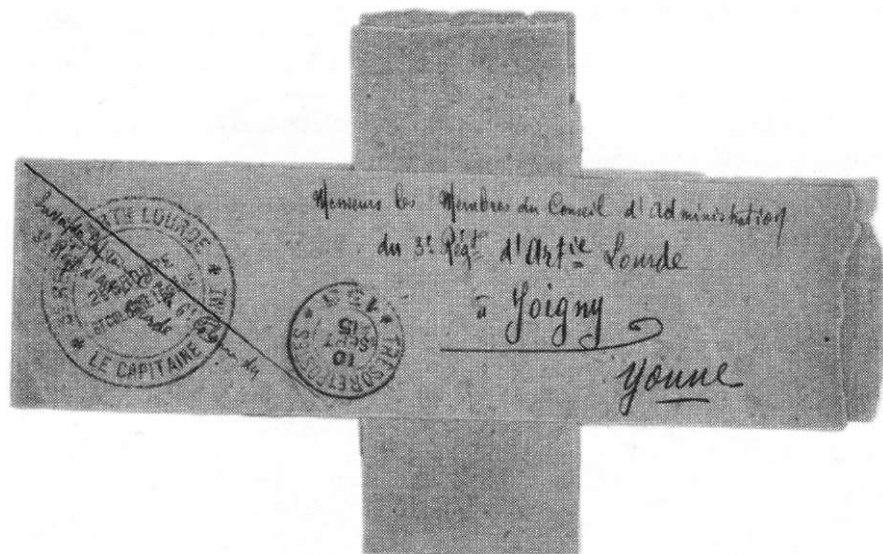
Afbeelding 9: Het stempel 'PTT Post' wordt merkwaardigernijze vooral gebruikt door bedrijven die hun uitgaande post zelf mogen afstempelen

'Open postzendingen'

De posterijen willen natuurlijk kunnen controleren of voor alle zendingen die als drukwerk gefrankeerd worden terecht van het lagere tarief gebruik gemaakt wordt. Daarom mag drukwerk over het algemeen niet in een gesloten envelop verzonden worden. De afzender moet de envelop open laten, zijn drukwerk zonder envelop versturen of gebruik maken van een adreswikkels of van het al eerder genoemde krantenbandje.

De oudste vorm van het krantenbandje is *kruisband*, die bestaat uit twee stroken papier die kruislings om een zending bevestigd worden en deze bijeenhouden, terwijl ze tegelijk de mogelijkheid bieden om de zending te adresseren (afb. 10).

In sommige landen, bijvoorbeeld Duitsland, wordt de term 'kruisband' nog steeds gebruikt, al is de oorspronkelijke vorm van een kruisband niet meer te herkennen in de envelop, die door de post geopend kan worden zonder hem te beschadigen (afb.11). Krantenbandjes en tijdschriftwikkels zijn er in alle soorten en maten, in sommige landen ook als postwaardestuk (afb. 12).

Afbeelding 10: Frans kruisbandje uit 1915

Port payé
D-44147 Dortmund
Allemagne

Streifbandzeitung 07477 E

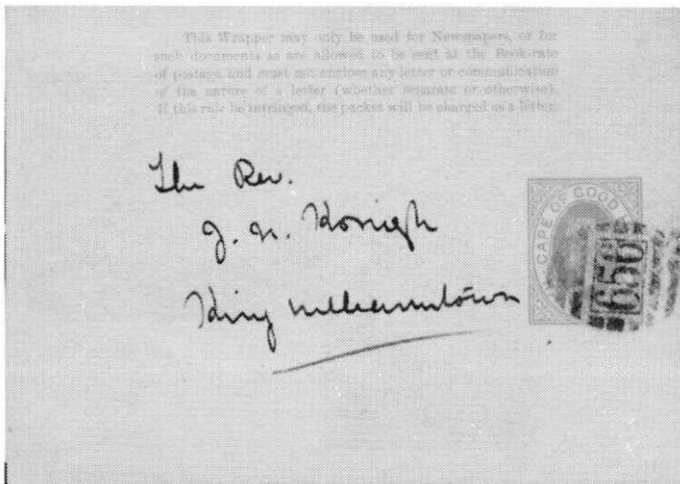
Sendung zu ermäßigtem Entgelt •

Wenn unzustellbar, zurück.

Envois à taxe réduite / journaux (Jx) •

En cas de non remise renvoyer à l'expéditeur

Afbeelding 11: Duitse "Streifbandzeitung" uit 1998

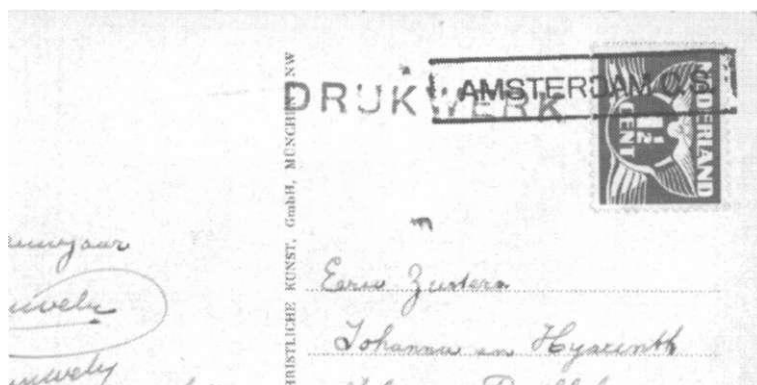
Afbeelding 12: Krantenbandje uit Kaap de Goede Hoop als postwaardestuk. (1894)

Drukwerk of briefkaart?

Het verschil tussen een drukwerkkaart en een briefkaart lijkt tegenwoordig nogal onbelangrijk. Maar tot 1976 maakte de post dat onderscheid wel en rekende zij voor de verzending van drukwerkkaarten een lager tarief dan voor briefkaarten. Of een kaart tot de ene of tot de andere categorie gerekend werd, was afhankelijk van het aantal woorden dat de afzender op de kaart schreef. Op oude prentbriefkaarten ziet men dan ook vaak alleen een wens (maximaal 5 woorden) en de naam van de afzender geschreven, want een uitgebreid verhaal zou de portokosten doen oplopen! Voor de zekerheid vermeldde de afzender vaak nog expliciet dat het bij zijn kaart om drukwerk ging (afb. 13, 14).

Afbeelding 13: Royaal beschreven prentbriefkaart uit 1911; de afzender heeft 'drukwerk' doorgekrast

Afbeelding 14: Nieuwjaarskaart verzonden als drukwerk (jaren '30)

Verhuiskaarten en braillezendingen

Het verlaagde drukwerk tarief is in de loop der tijd ook van toepassing verklaard op categorieën die strikt genomen geen drukwerk zijn.

Zo gold voor *verhuiskaarten*, die toch eigenlijk gelijk te stellen zijn aan gewone briefkaarten, vanaf hun introductie in 1919 tot aan 1975 het tarief van de laagste drukwerkklasse (afb. 15). Hier speelde voor de post een vooral eigenbelang mee: het lage tarief moest het gebruik van deze kaarten stimuleren, zodat de post minder werk zou hebben aan het herbezorgen van poststukken die geadresseerd waren aan verouderde adressen.

Een meer menslievende achtergrond had de toepassing van een verlaagd tarief op braillezendingen (afb. 16). Internationaal worden deze stukken sinds het Postverdrag van Lissabon (1886) gelijkgesteld aan gedrukte stukken. Het tarief voor braillezendingen - die door het gebruikte karton al snel behoorlijk zwaar zijn - heeft jarenlang slecht 1 cent per kilo bedragen; sinds 1971 is verzending zelfs kosteloos.

**FORMULIER
VOOR
ADRESWIJZIGING**

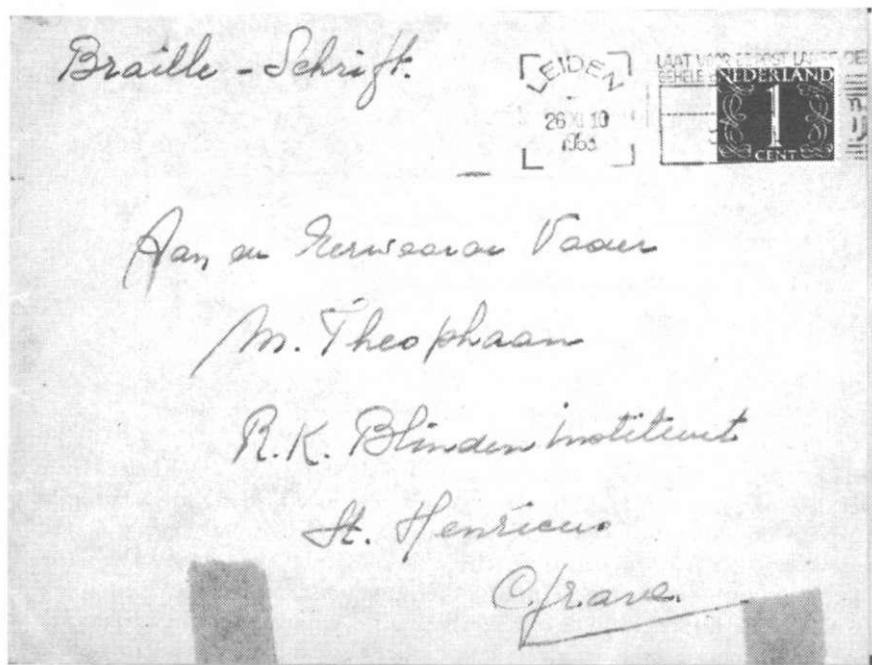
NOTA

INGEVAL VAN ADRESWIJZIGING IS HET VOOR DE REGELMATIGE OVERKOMST VAN POSTSTUKKEN NOODZAKELIJK, DAT MEN ZOO SPOEDIG MOGELIJK AAN DE UITGEVERS VAN DE NIEUWSBLADEN ENZ., WAAROP MEN GEABONNEERD IS, ALSMEDE AAN ZIJN OVERIGE CORRESPONDENTEN, ZIJN NIEUW ADRES RECHTSTREEKS MEDEDEELT. — FORMULIEREN, HIERVOOR BESTEMD, ZIJN BIJ ALLE KANTOREN DER POSTERIJEN VERKRIJGBAAR VOOR 1,5 CENT PER STUK.

ADRES

NEDERLAND
1 1/2
CENT

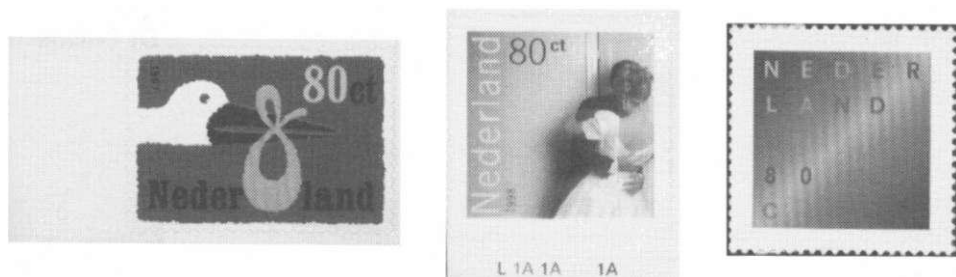
Afbeelding 15: Het tarief van de eerste Nederlandse verhuiskaart was 1½ cent, terwijl dat van een briefkaart toen al 5 cent bedroeg.

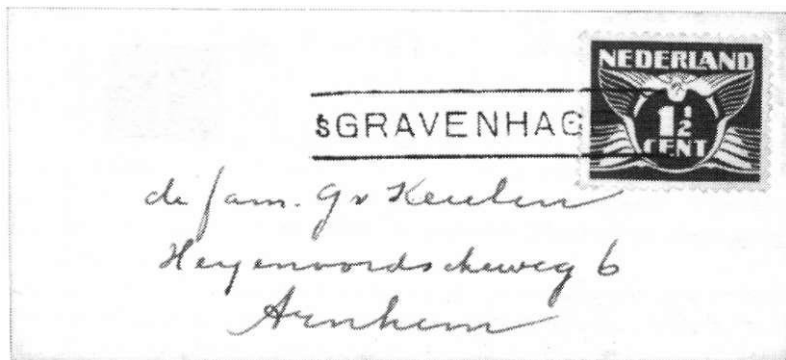
Afbeelding 16: Braille-drukwerk: 1 cent per kilo.

Familiedrukwerk

Particulieren versturen over het algemeen weinig drukwerk, behalve wanneer er familiegebeurtenissen plaatsvinden die men in brede kring bekend wil maken. Denkt u maar aan het geboortekaartje, de verlovings- en trouwkaarten en tenslotte het overlijdensbericht. In vroeger tijd verstuurde men - bijvoorbeeld met Nieuwjaar - vaak een visitekaartje met een korte wens. Dat kon tegen drukwerkstarief (afb. 17).

Afbeelding 18: De nieuwe zegels voor allerlei soorten familiedrukwerk.

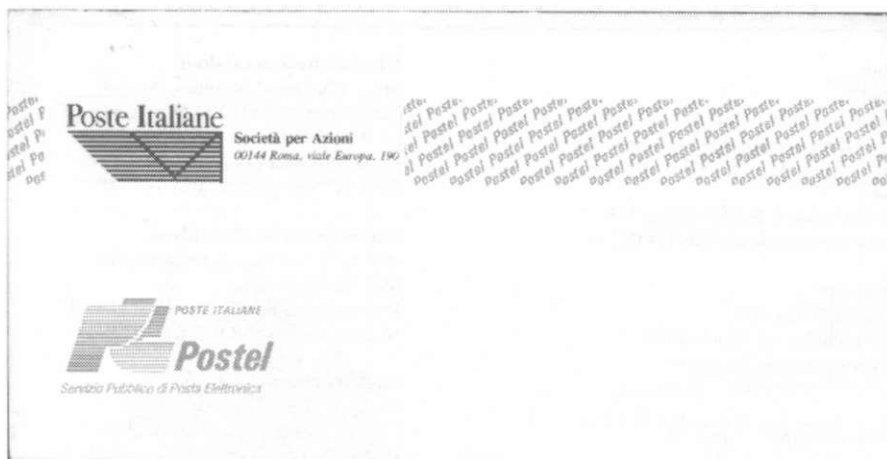
Afbeelding 17: Visitekaartje met nieuwjaarswens (1942/43), ontwaard met nieuwjaarsstempel.

Hoewel het speciale tarief voor drukwerk niet meer bestaat, is PTT Post het laatste jaar wel druk geweest met het uitgeven van een heel nieuw soort drukwerkzegels: postzegels die door hun thema en/of vormgeving een bijzonder cachet geven aan dat familiedrukwerk (afb. 18). In januari verscheen de rouwzegel, die in zijn sobere eenvoud (er is bewust gekozen om geen symbolische voorstelling te gebruiken) keurig past op het overlijdensbericht en de condoleancekaart. De romantische huwelijkszegel en de vrolijke geboortezegel met een ooievaar laten wat dat betreft minder over aan de verbeelding.

Nieuwe vormen van drukwerk

In Nederland bestaat het fenomeen nog niet voor zover wij weten, maar in andere landen krijgt het begrip "drukwerk per post" een nieuwe inhoud. We tonen een voorbeeld van elektronische post uit Italië: de PTT treedt daar niet alleen op als bezorger, maar gedeeltelijk ook als verzorger van drukwerk. Grote klanten leveren hun folders aan bij de PTT, samen met een adressenlijst, waarna de PTT de begeleidend brieven print, folder en brief in een envelop doet en het geheel bezorgt.

De Redactie

Afbeelding 19: elektronische post uit Italië (1998)

Literatuur

- da Costa, Mr. W.S., *Binnenlandse en Internationale Posttarieven van Nederland* (Posthistorische Studies 14, 1990)
- Flier, Mr. A. van der, *Filatelie van A tot Z* (1994)
- PTT Post, *Tarieven januari 1998*
- Ringnalda, W., *Hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsch Postwezen* (1895)
- Speciale Catalogus NVPH 1998
- Willigen, Drs. A. van der, *1869-1969 Honderd jaar Nederlandse drukverkeerszegels* (in: Catalogus Hagapost 1969)